

הואיל משה

פרשת עקב
שנת תשפ"ב

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

סהדיא ויתנינון למשה ומשה יתבע אולפן מן קדם ה' וידון יתי ובכך אשתמודע קנסא לכל בית ישראל וכו' עיי"ש, ותמוה דמאי נפקא מינה מאיזה שבט היה.

וכתב בס' טל תורה לפרש, דהנה התוס' בבבא בתרא (ק"ט: ד"ה אפילו) בשם המדרש כתבו, דמקושש לשם שמים נתכוון דהיו ישראל אומרים כיון שנגזר עליהם שלא ליכנס לארץ ממעשה המרגלים שוב אין מחוייבים במצות, עמד וחילל שבת כדי שיהרג ויראו אחרים עיי"ש, ואיתא בשבת (פ"ט:) הדור יתבי וקמיבעיא להו, הא דתנן אבות מלאכות ארבעים חסר אחת כנגד מי, אמר להו ר' חנינא בר חמא כנגד עבודות המשכן (אותן המנויות שם בפרק כלל גדול היו צריכין למשכן ופרשת שבת נסמכה לפרשת מלאכת המשכן ללמוד הימנה), אמר להו ר' יונתן בר' אלעזר כך אמר ר' שמעון ברבי יוסי בן לקוניא, כנגד מלאכה מלאכתו ומלאכת שבתורה (שכתובים בכל התורה והכי קאמר קרא לא תעשה כל מלאכה כמנין כל מלאכה שבתורה) ארבעים חסר אחת, בעי רב יוסף, ויבא הביתה לעשות מלאכתו, ממנינא הוא או לא, א"ל אביי וליתי ספר תורה ולימני, אמר ליה כי קא מספקא לי משום דכתיב והמלאכה היתה דים ממנינא הוא והא כמאן דאמר לעשות צרכיו נכנס, או דילמא ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממנינא הוא והאי והמלאכה היתה דים הכי קאמר דשלים ליה עבדתא, תיקו עיי"ש, מבואר מזה, דלמ"ד לעשות צרכיו נכנס אינו נחשב במנין ל"ט ויליף מן והמלאכה היתה דים, ולמ"ד מלאכתו ממש לא יליף מוהמלאכה היתה דים, והנה אי והמלאכה היתה דים חשוב במנין, ע"כ סובר דמלאכה אע"ג דאינה צריכה מקרי מלאכה, שהרי היתה דים ואעפ"כ כתב מלאכה.

והשתא א"ש, דמקושש זה היה משבטו של יוסף, ע"כ דס"ל ויבא לעשות מלאכתו הנאמר אצל יוסף מלאכתו ממש קאמר ונחשב במנין הפסוקים, וא"כ לא יליף כלום מוהמלאכה היתה דים, ולפי"ז י"ל דמלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, כיון דליכא למילף משם דאקרי מלאכה וכנ"ל, ולכן סבר המקושש דכיון דלשם שמים נתכוין ויהיה מלאכה שאינה צריכה לגופה יהיה פטור עכ"ד.

מבואר מדבריו, דכיון שלא היו צריכים עוד נדבות למשכן, הרי זה נחשב למלאכה שאצל"ג, ולפי"ז י"ל, דכמו כן אי ילפינן איסור הוצאה מסיפיה דקרא מהא דכתיב ויכלא העם מהביא, מוכח דמלאכה שאצל"ג חייב, שהרי על הוצאה זו שאינה צריכה לגופה, עמד משה והזהירין לבל יעשו עוד מלאכה.

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבתך: ואיתא במד"ר (פרשה ג-א) הלכה, אדם מישראל שיש לו מנורה שעשויה פרקים פרקים מהו לטלטלה בשבת, כך שנו חכמים, המרכיב קני מנורה בשבת חייב חטאת, ומשום מה מחייב, א"ר אבהו בשם ר' יוחנן, המרכיב את המנורה בשבת כאדם שבונה בשבת, ומי שהוא בונה בשבת חייב עיי"ש, ותמוה שייכות הלכה זו לפרשתן.

והנבס"ד, דאיתא במסכת עירובין (דף י"ד) במתני', ארבעה דברים פטרו במחנה (היוצאת למלחמה), מביאין עצים מכל מקום (ואין חוששין לגול), ופטורין מרחיצת ידיים, ומדמאי, ומלערב (עירובי חצרות אם הקיפו אלו ואלו ומחיצה מפסקת ביניהם ויש שם פתח אין צריכין לערב), ולהלן (דף י"ד) בגמ', אמרי דבי ר' ינאי לא שנו אלא עירובי חצרות אבל עירובי תחומין חייבין, דתני ר' חייא לוקין על עירובי תחומין דבר תורה (דכתיב אל יצא איש ממקומו ומהכא לפינן תחומין (לקמן דף ג"א)), מתקיף לה ר' יונתן וכי לוקין על לאו שבאל, מתקיף לה רב אחא בר יעקב אלא מעתה דכתיב אל תפנו אל האובות ואל הידעונים ה"ז דלא לקי, ר' יונתן הכי קשיא ליה, לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין (דס"ד אל יוציא הוא ונפקא לן הוצאה מרשות לרשות מינה וההיא אב מלאכה היא וממיתין עליה), וכל לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד (שלא יעשה כן שמתחייב עליו מיתת ב"ד) אין לוקין עליו (אפילו לא התרו בו למיתה והתרו בו למלקות דהשתא לא מיקטיל אפילו הכי לא לקי דלאזהרת מיתה ניתן ולא למלקות), אמר רב אשי מי כתיב אל יוציא אל יצא כתיב (ואין כאן לשון הוצאת משה) עיי"ש.

מבואר מזה דמאן דס"ל תחומין דאורייתא ויליף לה מקרא אל יצא איש ממקומו, עכצ"ל דיליף איסור הוצאה, כדררשינן בשמסכת בת (דף צ"ד), הוצאה גופא היכא כתיבא, אמר ריו"ח דאמר קרא ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא, משה היכן יתיב במחנה לוי, ומחנה לוייה רה"ר הואי (שהיו הכל מצויין אצל משה רבינו), וקאמר להו לישראל לא תפיקו ותיתו מרה"י דידכו (מאהליכם) לרה"ר וכו' עיי"ש.

ועה"פ בפרשת שלח (פרשה ט"ו-י"ב) ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש עצים ביום השבת, כתב בתרגום יונתן, והווי בני ישראל שריין במדברא, גזירת שבתא אשתמודע להון ברם קנסא דשבתא לא אשתמודע להון, קם גברא מדבית יוסף אמר במימריה איזיל ואתלוש קיסין ביומא דשבתא ויחמוץ יתי

ובשו"ת חת"ס חאו"ח (סי' ע"ב) חולק על הנודע ביהודה בנדון נשיאת פארסאל בשבת, והוכיח דאין בנישואותו איסור דאורייתא, כיון דבירושלמי במסכת שבת פרק כלל גדול (סוף הלכה ב'), וברייתא פרק הבונה, נחלקו אמוראים אי בנין לשעה הוי בנין או לא, דאמרינן התם, מה בנין היה במשכן, שהיו נותנין קרשים על גבי אדנים, ופריך ולא לשעה היתה (בנין הקרשים ואמאי יהא חייב), א"ר יוסי מכיון שהיו נוסעים וחונים על פי הדיבור כמי שהוא לעולם (שהרי לא ידעו אימתי יסעו), ולפי"ז בנין לשעה לאו בנין, א"ר יוסי בי ר' בון, מכיון שהבטיחן הקב"ה שהוא מכניסן לארץ כמי שהוא לשעה (ידעו שלא יהיה הבנין לעולם והדקל"ד), ומשני, הדא אמרה בנין לשעה בנין (זאת אומרת אפילו בנין לשעה הוי בנין וחיוב עליה), הדא אמרה אפילו מן הצד (זאת אומרת אפילו בנין מן הצד שמה בנין וחיוב שהרי העמדת הקרשים לא הוי בנין ממש), ולפי"ז בנין לשעה נמי הוי בנין, אך כיון דאשכחן סתמא דתלמודא במסכת שבת (דף ל"א), דאמר גבי סותר על מנת לבנות במקומו דכיון דכתיב על פי ה' יחנו כמקומו דמי, ולא דחי ליה הש"ס, ש"מ דקיי"ל הכי, וא"כ מוכח דבנין לשעה לא הוי בנין עכ"ד החת"ס.

אך בספר מנחת סולת (מצוה ל"ב מלאכה כ"ה) כתב להיפך, דהרי במסכת שבת (דף ע"ד) אמרו דקשירה במשכן היכן הוי, אמר רבא שכן קושרין ביתדות אהלים, ופריך ההוא קושר על מנת להתיר הוא, וחוזר הש"ס מזה, ולמה לא משני כדמשני בירושלמי מדכתיב על פי ה' יחנו דהיה עפ"י הדיבור הוי כמו לעולם, ע"כ מוכח דהש"ס שלנו ס"ל דאף עפ"י הדיבור לא הוי כמו בנין לעולם, ובמשכן שפיר היתה בנין לשעה, ואה"נ דבנין לשעה נמי הוי בנין עפ"י מה שהאריך בזה.

ולכאורה יש להביא ראיה דבנין לשעה לא הוי בנין, דבפרשת כי תשא (פרשה ל"א-י"ג) עה"פ אך את שבתותי תשמורו כתב רש"י ז"ל וז"ל, אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות המלאכה, שבת אל תדחה מפניה, כל אכין ורקין מיעוטינן למעט שבת ממלאכת המשכן עכ"ל, והקשו המפ' [עייין בספר נפש יהונתן] (פרשת בהעלותך), ובספר חוט המשולש בשער הקטן (פרשת תרומה), ובספר פנים יפות (פרשת ויקהל), דלמ"ל קרא דמלאכת המשכן אינו דוחה שבת, הא בלא"ה לא דחי משום דשבת הוה עשה ול"ת, ומלאכת המשכן אינו אלא עשה וקיי"ל אין עשה דוחה לתו"ע עכ"ק.

ובפשיטות י"ל, דכיון דבנין המשכן היתה בנין לשעה, וסד"א דיהא מותר בנין המשכן אף בשבת כיון דבנין לשעה לא הוי בנין, קמ"ל קרא דאיסור לבנות המשכן בשבת, כיון דהיתה עפ"י הדיבור כמאן דקביע דמי.

אך יש לתרץ קושית המפ' הנ"ל, דנודע שיטת הרשב"א במסכת שבת (דף ק"ה) ד"ה חמתו, דהעושה מלאכה בשבת לצורך מצוה, הו"ל מלאכה שאצל"ג עיי"ש, ובביאור דבריו כתבו האחרונים, דכיון שעושה המלאכה בשביל איזה סיבה המכריחו, ולא

משום שבעצמו רוצה במלאכה זו, הו"ל בגדר מלאכה שאצל"ג, ואיתא במסכת יבמות (דף קכ"א): דההוא עכו"ם דא"ל לישראל קטול אספסתא ושדי לחיואי בשבתא, ואי לא, קטילנא לך כדקטילנא לפלוני בר ישראל דאמרי ליה בשל לי קדירה בשבת ולא בשיל לי וקטילתה עיי"ש, וכתב מהר"ק (שורש קל"ז), דבכאן כשאמר ליה לבשל הו"ל רק איסור דרבנן, כיון דלא היה עושה המלאכה לצרכו, אלא בשביל פחד מיתה הו"ל מלאכה שאצל"ג עיי"ש, הרי דאעפ"י שמתכוון לאותו מלאכה, מ"מ כיון שאינו עושה אותה ברצונו הטוב הו"ל בכלל מלאכה שאצל"ג, וכ"כ המהרש"א במסכת ב"ב (דף קי"ט). אהא דאיתא (שם) דצלפחד לא עבר על איסור תורה כיון דעשה לשם שמים, דאע"ג דנתכוון למלאכה, מ"מ כיון שעשייתו היה מפני סיבה אחרת הו"ל מלאכה שאצל"ג עיי"ש.

ובשו"ת דברי יציב חאו"ח (סי' קל"ט אות י') הביא מש"כ בשו"ת בן פורת (ח"א סי' ד) בסוף התשובה, לפי שיטת הרשב"א במסכת שבת (דף ק"ג) דהעושה מלאכה לצורך מצוה חשיבא כמלאכה שאינו צריך לגופה עיי"ש, ולכן כיון דבעשיית המשכן קעבדי מצוה הו"א דאינו נחשב כחילול שבת דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ותשתרי, ולכן איצטריך קרא לאיסור עכ"ד עיי"ש.

אך כ"ז ניחא דווקא אליבא דמ"ד מלאכה שאצל"ג פטור, דלדידיה י"ל דע"ז גלי קרא דבנין המשכן אינו דוחה שבת, אך להמ"ד דס"ל מלאכה שאצל"ג חייב והוי ככל מלאכה האסורה בשבת, א"א לתרץ כנ"ל דהלא חייבים על מלאכה שאצל"ג, וע"כ דצריכין קרא כיון דבנין המשכן הוה בנין לשעה..

ובספר מאיר נתיבים מביא בשם מפרשים לפרש הכתוב והיה עקב תשמעון, דהכתוב בא לרמוז על איסור תחומין בשבת, וזהו והיה עקב תשמעון רצ"ל שתשמרו המצוות שהוא בעקב בהליכת הרגלים שלא ילכו יותר מתחום שבת, וחזינן מכאן דתחומין מה"ת עיי"ש, ובישמה משה מבאר עפ"י"מ דאיתא במסכת יומא (דף כ"ח), קיים אברהם אבינו כל התורה כולה אפילו עירובי תבשילין שנאמר עקב אשר שמעת בקולי, והגר"א בספר קול אליהו כתב דגרסינן אפילו עירובי תחומין, ודרשינן עקב אשר שמעת, דקיים המצוות שהולך בעקביו, והוא תחומין עיי"ש.

ובזה יבואר המדרש, דכיון דכתיב והיה עקב תשמעון, ומעקב מוכח דתחומין דאורייתא, ודאיתנין לה מקרא דאל יצא איש ממקומו, ואיסור הוצאה נפקא לן מויכלא העם מהביא, ולפי"ז מוכח דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, ומעתה הא דצריכין קרא אך את שבתותי תשמורו דבנין המשכן אינו דוחה שבת, כיון דבנין המשכן היתה בנין לשעה, וי"ל דבנין לשעה לא הוי בנין, ולכן אתעורר לשאול לגבי מנורה העשויה פרקים לבנותו ולפרקו בכל עת, מהו להחזירו בשבת ודרו"ק.

למשה ולא לישראל, דהלא גם לגבי משה קשה כלום היה במצרים בשעבוד וכנ"ל.

וכתב הזרע בירך ראשון (פרשת תצוה) לבאר לשון הכתוב ואתה תצוה, מלשון זה דקאמר שני נוכחי ואתה תצוה ולא קאמר ואתה צו, משמע דרצה לומר דגם משה יתן חלקו עמהם במצוה זו, וזהו ואתה כלומר וגם אתה תן לנדבה זו ועוד תצוה לזולתך לכל ישראל, וא"כ הדבר צריך טעם מ"ש במצוה זו דקפיד על משה יותר מכל נדבת משכן, והיה אפשר לומר דהנה מו"י של ואתה משמע שהוא נמשך אחר ענין שלמעלה דאחר סיפור נדבת ישראל למשכן הנזכר לעיל, והענין לפענ"ד לפי שבמעשה עגל ישראל היו צריכין כפרה על מעשה עגל של זהב שעשו, ואולם גם משרע"ה הוצרך לתקן את אשר פגם בשבירת הלוחות, וזהו כוונת הכתוב דאחר שסידר הכתוב פרשת בנין המשכן וכליו וזאת כדי לתקן את אשר חטאו בעגל, המשיך הכתוב לומר ואתה רצ"ל לכפר את חטאתך בשבירת הלוחות יהא במה שתצוה את בני ישראל בענין המנורה שתהיה על ידך דייקא, והטעם דהקב"ה צוה למשה לעשות המנורה, דהמנורה רומז על התורה כדאיתא מהאריה"ק, דהו' קנים מכוונים נגד ד' תיבות שבפסוק ראשון דספר בראשית, וי"א כפתורים הם כנגד ט' י"א תיבות שבפסוק ראשון דספר שמות, וט' פרחים כנגד ט' תיבות שבפסוק ראשון דספר ויקרא, וגובה המנורה י"ח טפחים, וטפח הי"ח היה חסר, והם כנגד י"ז תיבות שבפסוק ראשון דספר במדבר, וכ"ב גביעים מכוונים נגד כ"ב תיבות שבפסוק ראשון דספר דברים, ולכן בעשיית המנורה יתוקן פגמו של משרע"ה בזלזול התורה עיי"ש.

אך כל זה שפיר הא דכתיב שני נוכחי ואתה תצוה, אי אמרינן דמשה חטא בשבירת הלוחות, וא"כ שפיר קאמר ואתה כלומר לכפרה שלך על דבר זלזול התורה ששבירת הלוחות הרי תקנתי לך כפרה בענין המנורה וכדברי הז"ב הנ"ל, אבל אי משה לא חטא בשבירת הלוחות, קושיא הנ"ל הא דכתיב שני נוכחי במקומה עומדת, אך איתא עוד טעם הא דכתיב ואתה תצוה ולא כתיב ואתה צו, כדאיתא בבעל הטורים בפרשת ואתה תצוה וז"ל, תצוה בגימטריא נשים צוה רמז להדלקת הנר לנשים בשבת חובה עכ"ל.

ולפי"ז מתורץ דברי המדרש, ויענך וירעיבך ויאכילך את המן והיינו בזכות ויקח חמאה וחלב, וא"כ עכצ"ל דלא הוי איסור בשר בחלב, דאל"כ לא הוי זכות, ומעתה תקשי אמאי לא ניתנה התורה להמלאכים, וצ"ל משום דכתיב בה אשר הוצאתיך מארץ מצרים, והמלאכים לא היו במצרים, ומעתה משה לא יכול לטעון טענה בעד ישראל לי צוית ולא להם, דהא גם לגבי משה שייך זה כלום למצרים ירדת דהא לא היה בשעבוד מצרים, וא"כ התורה נאמרה לכל ישראל, ולפי"ז לא חטא משה בשבירת הלוחות, דכיון דליכא טענה עבורם הוצרך לשברם כדי לזכות את ישראל שיהיו נידונים כפנויה ולא כאשת איש, וא"כ

ויענך וירעיבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם: ואיתא במדרש (מובא בספר משען המים ובספר כתב סופר), מכאן שהנשים מדליקות נר של שבת ע"כ, והוא פלאי.

והנבס"ד, עפ"מ ש"כ בספר משען המים (בפרשתן) לפרש המדרש, דאיתא במד"ר במדבר פרשת חקת (פרשה י"ט-כ"ג), דמשה רבינו המליץ לפני הקב"ה בעד ישראל במעשה העגל, הלא אמרת לא יהיה לך בלשון יחיד, לי צוית ולא להם, וכ"כ רש"י ז"ל עה"ת פרשת יתרו (פ' כ-ב) וז"ל, ולמה אמר בלשון יחיד אלקיך, ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל, וז"ש למה ה' יחרה אפך בעמך, לאלהן צוית לא יהיה לך אלהים אחרים, אלא לי לבדי עכ"ל.

אך לפי"מ דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח:), דבשעה שעלה משה למרום לקבל התורה, והמלאכים רצו דהם יקבלו התורה, אמר להן משה כתיב אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כלום למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם עיי"ש, וכתב בספר זרע ברוך שני (פרשת תשא), דלפי"ז טענת משה רבינו אינה טענה, דלא שייך לומר לי צוית ולא להם, דגם למשה י"ל כלום למצרים ירדת ולפרעה השתעבדת, וע"כ דלכל בני ישראל נאמרה התורה, ואי פלפולא של תורה ניתנה למשה אעפ"י שאין חלק מעשה הפשוטה שייך כולה לגביה, א"כ גבי מלאכים נמי שייך תנה הודך על השמים, כי גם המלאכים יכולים לקבל פלפולא של תורה וכו' עיי"ש.

אמנם לפי"מ דאיתא במדרש הובא בדעת זקנים לבעלי התוספות (פ' וירא), כשרצה הקב"ה ליתן התורה לישראל, אמרו המלאכים תנה הודך על השמים, אמר להם כתיב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו, ואתם כשירדתם למטה אכלתם בשר בחלב, שנאמר ויקח חמאה וחלב וכן הבקר אשר עשה, מיד הודו להקב"ה, והיינו דכתיב כי על פי הדברים האלה כרתי עמך ברית וגו', ולעיל מיניה כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו עיי"ש, א"כ י"ל דלכן לא קיבלו המלאכים התורה משום שאכלו בשר בחלב, ולא משום שלא היו במצרים, ושפיר יש לומר לי צוית ולא להם.

אך איתא במסכת ב"מ (דף פ"ג:), אמר רב יהודה אמר רב, כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו, עשה הקב"ה לבניו בעצמו וכו' ויקח חמאה וחלב, הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכו' עיי"ש, הרי דבזכות ויקח חמאה וחלב זכו למן, ולכאורה אי הוי בשר בחלב לא יחשב לאברהם לזכות, דלאו שפיר עביד ליתן לפני אורחים בשר בחלב כמו שהקשה באמת האלשיך (פרשת וירא) עיי"ש, ולפי"ז נסתר טעם הנ"ל דהתורה לא ניתנה להמלאכים משום שאכלו בשר בחלב, הא לא הוי בשר בחלב, וע"כ הטעם דהתורה לא ניתנה להמלאכים משום דכתיב אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו', וכלום למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם, ומעתה ליכא למימר דאנכי ולא יהיה לך נאמר רק

ולפי"ז י"ל, דאי ס"ל דדרשינן את, א"כ ילפינן מכאן דבכל מקום שתיה בכלל אכילה, מדאיצטריך את הגמל לאסור חלב טמאה, דאי ס"ל דלאו בכלל אכילה הוא למ"ל קרא לאסור חלב טמאה וכקושית האהל משה, משא"כ אי ס"ל דלא דרשינן את, שפיר י"ל דבכל מקום שתיה לאו אכילה היא.

ובהואיל משה (פרשת קרח אות צ"ח) כתבנו, די"ל דלכך לא שייך לומר לי צוית ולא להם, דהלא כתיב כבוד את אביך ואת אמך ודרשינן במסכת כתובות (דף ק"א) מדכתיב "את" דבא לרבות אשת אביך, וזה לא שייך למשה רבינו דלא מצינו שהיה לו לעמרם אשה אחרת חוץ מיוכבד, אמנם אי לא דרשינן את שפיר י"ל לי צוית ולא להם.

ובזה יבואר המדרש, ויענך וירעבך ויאכלך את המן, ולכאורה מדוע לא הזכיר משרע"ה גם את החסד שהקב"ה נתן להם את הבאר, וע"כ משום דשתיה הוא בכלל אכילה, וע"כ דרשינן את, ולפי"ז אין להם אמתלא לומר לי צוית ולא להם, וכדין עשה משה בשבירת הלוחות, ולפי"ז אי"ל דלכך כתיב ואתה תצוה לומר דגם משה צריך כפרה, וע"כ דאתיא לרמז להדלקת נרות על ידי נשים, ולכן מסיים המדרש מכאן להדלקת נרות בנשים ודו"ק.

ב) עוי"ל, עפי"ק החיד"א בספר נחל קדומים (פ' בשלה), דהיאך הותר לבני ישראל לאכול את המן, והרי אסור ליהנות ממעשה נסים כמבואר ברש"י תענית (דף כ"ד), וכתב לפרש דזהו מה שאמרו ישראל מן הוא, מ"ן נוטריקון מעשה נסים, רצ"ל דכיון דהוה מעשה נסים אין ראוי ליהנות ממנו עכ"ד.

ובספר נחלי אפרסמון כתב דמשו"ה הותר להם לאכול את המן אף דירד להם בדרך נס מן השמים, כיון דאכילת המן היה למצוה שהוא לחם שמלאכי השרת משתמשין בה שיזדככו איברייהם בקדושה, וכיון דהוה לצורך מצוה אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו עכ"ד, ועיין בבעל הטורים (בפרשתן) עה"פ ויאכלך את המן וגו' למען הודיעך וגו' שכתב וז"ל, מלמד שבאכילת המן ניתן להם דעה, וכן בעזרא הוא אומר ומנך נתת להם להשכילם, וזהו לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן עכ"ד.

ובאנו בזה לפלוגתת הראשונים אי גם בהנאת הגוף בהדי מצוה אמרינן מצות לאו ליהנות נתנו, דהר"ן בנדרים (ט"ו) אהא דאמרינן התם באומר הנאת תשמישך עלי שאסור בה כתב וז"ל, וא"ת וכי אמר הנאת תשמישך אמאי מיתסר והא מצות לאו ליהנות נתנו, וי"ל דכי אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו הנ"מ לומר שאין קיום המצות חשוב הנאה, אבל מ"מ אי מיתהני גופיה בהדי דמקיים מצוה הנאה מקרי, ומשו"ה אמרינן בר"ה (כ"ה) הנודר הנאה מן המעיינין טובל בו בימות הגשמים אבל לא בימות החמה עכ"ל, הרי דהר"ן ס"ל דהנאת הגוף בהדי מצוה מקרי הנאה ואסור, אמנם הרשב"א תירוץ קושית הר"ן באופן אחר

ליכא למימר דלכך כתיב ואתה תצוה ר"ל שגם אתה תתן לנדבה זו לכפרה שלך וכדברי ה"ב הנ"ל, דהא לא חטא כלל, וע"כ דלכך כתיב תצוה ולא כתיב צו, לרמז הגימטריא נשים צוה להדלקת נרות בשבת וכדברי הבעל הטורים הנ"ל, ולכן אמר המדרש מכאן להדלקת נר בשבת עכ"ד המשען המים.

ועפ"י דרכו יש לומר באופן אחר, דבספר אשל אברהם עה"ת הביא מה דהמפ' הקשו דמדוע לא הזכיר משרע"ה גם את החסד שהקב"ה נתן להם את הבאר, כמו שהולך ומונה את המן ויתר חסדי השם אשר עשה עמם במדבר, ותירצו דכיון דשתיה הוא בכלל אכילה, א"כ אין צריך להזכיר בפרטות את הבאר, ונכלל במה שהזכיר את המן עכ"ד.

ואיתא ביומא (ע"ג) אמר ריש לקיש מנין לשתיה שהיא בכלל אכילה, שנאמר ואכלת לפני ה' אלקיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך, תירוש חמרא הוא וקרי ליה ואכלת, ורב אחא בר יעקב יליף לה מדכתיב ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן ביין ובשכר שכר ויין שתיה הוא וקרייה רחמנא ואכלת.

והקשה בספר אהל משה עמ"ס חולין (דף ק"ב), דאיתא במסכת בכורות (דף ט"ו), גמל הנולד מן הפרה, טהור, דכתיב גמל טמא הוא (וסתם גמלים נולדים מן הגמלה וכתב הוא דמשמע) הוא טמא ואין טמא (גמל) הנולד מן הטהור (פרה) טמא אלא טהור, ר' שמעון אומר גמל גמל שני פעמים (אחד בתורת כהנים ואחד במשנה תורה), אחד גמל הנולד מן הגמלה ואחד גמל הנולד מן הפרה, ורבנן האי גמל גמל מאי עבדי ליה, חד לאסור עצמו, וחד לאסור חלבה (של גמלה), ור' שמעון לאסור חלבו מנא ליה, נפקא ליה מאת הגמל (משמע את הטפל לגמל והיינו חלבו), ורבנן אתים לא דרשי כדתניא שמעון העמסוני היה דורש כל את ואת שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא פירש (מכל דרשות שדרש דכל אתין באין לרבות וזה אין מה לרבות בו), עד שבא ר"ע ולימד את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים.

אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי, אלא מעתה טעמא דרבנן מגמל גמל, ור' שמעון מאת הגמל, הא לאו הכי הו"א חלב דבהמה טמאה שרי, מאי שנא מהא דתניא, הטמאים (אלה הטמאים לכם בכל השרץ היא יתירא). לאסור צירן (שומן הדג) ורוטבן וקיפה שלהן (ריסוקי בשר וקפלוטות שבשולי קדיחה), ומשני, איצטריך, סד"א הואיל דבהמה טהורה נמי חידוש הוא, דאמר מר דם נעכר ונעשה חלב, וכיון דחידוש הוא (דמעיקרא הוה דם והאוכלו בכרת והשתא מישתרי) בבהמה טמאה נמי לישתרי קמ"ל וכו' עיי"ש.

ומעתה קשה אמאי לא ילפינן מכאן דשתיה בכלל אכילה, דאי ס"ד דשתיה לאו בכלל אכילה, א"כ חלב טהור דמותרת ליכא חידוש, דמנ"ל לאסרה דגבי אבר מן החי ודם כתיב לא תאכל ואין חלב טהור בכלל, אלא ודאי דשתיה הוא בכלל אכילה, והוה שפיר בכלל אבר מן החי ודם אף דכתיב לא תאכל, ולכן הו"ל היתר דחלב חידוש עיי"ש.

ומשמע דס"ל דאף בהנאת הגוף בהדי מצוה אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו והאריכו בזה האחרונים, ולפי"ז לשיטת הרשב"א שפיר י"ל דלכן הותר להם אכילת מן דאף דאסור ליהנות ממעשה נסים, כיון דהוה לצורך מצות ולא ליהנות ניתנו.

ונודע קושית שו"ת ברית אברהם (תארי"ח סי"ג), דלשיטת הרשב"א דאף בהנאת הגוף בהדי מצוה אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, א"כ למה לן הסמוכין דלא תלבש שעטנז וגו' גדילים תעשה לך להתיר כלאים בציצית כמבואר במסכת יבמות (דף ד'), והרי כלאים אינו אסור רק בהנאת לבישה כמבואר במסכת יבמות (דף ד'), ועיין ברמ"א חיוור"ד (סי' ש"א סי' טו), וא"כ כשמקיים מצות ציצית לא נחשב הנאת הגוף להנאה וליכא עבירה כלל, וכתב לתרץ, לפי"מ דקיי"ל דמצוה הבאה בעבירה אינו יוצא מה"ת, א"כ אי לא התירה התורה, הו"א כיון דאיכא עבירה אינו מקיים המצוה כלל דהוה מצוה הבאה בעבירה, ול"ה הנאת הגוף בהדי מצוה דהא ליכא מצוה כלל, ע"כ צריך לן הסמוכין מן התורה להתיר כלאים בציצית עכ"ד. מבואר מדבריו דאי ס"ל מצוה הבאה בעבירה מה"ת הוא, שפיר י"ל דהסמוכין דכלאים בציצית אתיא לומר דאמרינן עשה דוחה ל"ת ולא הוה מצוה הבאה בעבירה, אבל אי ס"ל מצוה הבאה בעבירה הוא מדרבנן וליכא לתרץ כדברי הבר"א הנ"ל דהו"א דכלאים בציצית הו"ל מצוה הבאה בעבירה, א"כ בהכרח צ"ל דבהנאת הגוף בהדי מצוה לא אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו.

ואיתא בסוכה (כ"ט): דלולב הגזול פסול, והטעם איתא (דף מ"ג) דכתיב ולקחתם לכם ביום הראשון וגו', משלכם להוציא את השאול ואת הגזול, והקשו בתוס' (דף ל') דלמ"ל קרא דאינו יוצא בגזול, תיפ"ל דאינו יוצא משום דהו"ל מצהב"ע עכ"ק, ותירצו התוס' (דף ט) ד"ה מה חגיגה, דמצוה הבאה בעבירה לאו דאורייתא אלא מדרבנן עיי"ש, ועיין במהרש"א (דף ל') ד"ה תוס' ד"ה משום עיי"ש.

אך יש לתרץ קו' התוס' כמ"ש בספר ים התלמוד (ב"ק דף ס"ו) דהקרא אתא לספק גזל, לשיטת הרמב"ם דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, נודע מש"כ החוור"ד (קנטרס בית הספק) דהרמב"ם הוציא דינו דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא ממסכת סוטה (דף כ"ט), ושם מבואר דהתורה לא דיברה רק מוודאי ולא מספק, וא"כ שאני בין היכא דכתיב קום ועשה לשב ואל תעשה, דבכל לאוויז משמעות הקרא איסור וודאי לא תאכל אבל ספק יאכל, ובקום ועשה הוא להיפוך, דעשיית המצוה יהיה בסוג וודאי ולא בסוג ספק, ולפי"ז במ"ע מודה הרמב"ם דספיקא לחומרא עכ"ד, וא"כ הו"א דיוצא בספק גזל, דמצהב"ע ליכא כיון דבספיקא אזלינן לקולא, ולכן צריך קרא דלכם דבעינן שיהא וודאי שלו ובספק גזל אין יוצאין עיי"ש, אמנם זה א"ש לשיטת הרמב"ם דס"ל דספיקא דאורייתא לקולא, משא"כ לשיטת הרשב"א דספיקא דאורייתא לחומרא ל"ש לתרץ כן. ובשו"ת מהרי"ט (תארי"ח סי' א') כתב לתרץ קושית הר"ן מאשם תלוי, דהרמב"ם כתב בהל' שגגות (פ"ח ה"ב) אינו חייב באשם תלוי עד שיהיה שם איסור קבוע, כיצד אכל חלב וספק אם היה כזית או פחות מכזית, או שהיתה לפניו חתיכת חלב וחתיכת שומן ואכל

אחת מהן ואין ידוע איזה מהן אכל וכו' הרי זה מביא אשם תלוי וכן כל כיו"ב, אבל אם היתה לפניו חתיכה אחת ספק שהיא חלב ספק שהיא שומן ואכלה פטור שהרי אין כאן איסור קבוע וכו' עיי"ש, ומבואר דהרמב"ם ס"ל כהמ"ד בכריתות (י"ד) דחתיכה אחת משני חתיכות שנינו, ולכן אע"ג דבכל הספיקות ס"ל דהרמב"ם דאזלינן לקולא מ"מ היכא דאיכא איסורא מודה הרמב"ם דלחומרא אזלינן, ומבואר שם בכריתות דזה אי חתיכה אחת (ספק חלב ספק שומן) שנינו, או חתיכה אחת משני חתיכות שנינו, קמפילגי אי יש אם למסורת או יש אם למקרא, דמ"ד יש אם למסורת ומצות כתיב, ולפי"ז אף בחתיכה אחת מביא אשם תלוי, משא"כ מאן דס"ל יש אם למקרא ומצוות קרינן לכן ס"ל דמשני חתיכות שנינו.

ולפי"ז כתב שם המהרי"ט דזה אי ספיקא דאורייתא מה"ת לקולא או לחומרא תליא אי יש אם למסורת או למקרא, דמאן דס"ל יש אם למקרא וחייב אשם תלוי אינו רק בשני חתיכות דייקא דהו"ל איכא איסורא, הא לאו הכי לא הוי מחמירין בספיקא משום דס"ל דספיקא מה"ת לקולא, משא"כ למאן דס"ל יש אם למסורת, וחייב אשם תלוי הוא אף בחתיכה אחת, ע"כ מוכח דס"ל דספיקא דאורייתא מה"ת לחומרא עכ"ד.

ובספר כתב סופר (בפרשתן) כתב, דיש לחקור לפי"מ דמבואר בטור אור"ח (סי' רס"ג) דלכן נשים מדליקות נרות בשבת, לפי שחזה כבתה נרו של עולם בחטא אדם הראשון, וא"כ כיון דבעת קבלת התורה נעשו חירות ממלאך המות, כדאיתא במדרש ובשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע נעקר יצר הרע מלבם, דכתיב והמכתב מכתב אלקים חרות על הלוחות, אל תקרי חרות אלא חרות (בצירי), שנעשו חירות ממלאך המות בעת שקבלו בני ישראל את התורה, וחזר המות בעת עשיית העגל, וכיון דנשים לא חטאו בעגל רק אנשים, א"כ הסבא נותנת שאנשים יהא מדליקים נרות של שבת כי הם כבו נרו של עולם עיי"ש.

אך זה א"ש אי ס"ל יש אם למסורת או י"ל אל תקרי חרות אלא חירות, אבל אי ס"ל יש אם למקרא, א"כ ליכא למימר הכי דהרי חרות קרינן, ולפי"ז שפיר אמרינן דנשים מדליקות נרות שבת כי הם כבו נרו של עולם.

ובזה יבואר המדרש, ויענך וירעיבך ויאכילך את המן, אע"ג דהוה מעשה נסים, מ"מ אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, ואף היכא דאיכא הנאת הגוף, אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, ולפי"ז לכאורה תקשי למ"ל הסמיכות דכלאים בציצית הא בלא"ה מותר כיון דבהנאת הגוף אמרינן מצללה"נ, וע"כ דמצהב"ע הוא מה"ת, וקשה למ"ל קרא דלכם להוציא את הגזול, תיפ"ל משום מצהב"ע, וע"ב דצריך קרא לספק גזל דספיקא לקולא, ומשום דס"ל יש אם למקרא, ולפי"ז לא דרשינן אל תקרי חרות אלא חירות, וי"ל דלא נעשו חירות ממלאך המות, ושפיר אמרינן דנשים מדליקות נרות שבת כי הם כבו נרו של עולם, ולכן מכאן שנשים מדליקין נרות שבת ודו"ק.

ואיתא במדרש תנחומא (פרשת נח), ומה ראו נשים להצטות על שלש מצות האלו, אמר הקב"ה, אדה"ר תחלת בריותי היה ונצטוה על עץ הדעת, וכתיב בחוה ותרא האשה וגו' ותתן גם לאשה עמה ויאכל, וגרמה לו מיתה ושפכה את דמו וכו', היא כבתה נרו של אדם דכתיב נר ה' נשמת אדם לפיכך תשמור הדלקת הנר עכ"ל.

ובספר תורה והלכה פרשת בראשית (דף ג"ז: מדרש"ס) כתב, דזה אי חטא אדה"ר באכילת עץ הדעת תליא בזה, דאיתא במסכת ברכות (דף מ"ה), עד כמה מזמנין (כמה יאכל עמהם ויתחייב עמהם בדימון ונפקא מינה להוציאם ידי חובתן אם יתנו לו הכוס לברך), עד כזית, ר' יהודה אומר עד כביצה, ולהלן (דף מ"ט): איתא דפליגי בזה, דר' מאיר סבר ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה ואכילה בכזית, ור' יהודה סבר ואכלת ושבעת אכילה שיש בה כדי שביעה, ואיזו זו כביצה עיי"ש, ולפי"ז לשיטת ר"י כשאמר הקב"ה לאדה"ר מכל עץ הגן אכל תאכל כפל לשון, שפט אדם הראשון דהיינו שיאכל כדי שביעה מכל שאר האילנות, וע"ז קאי ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, היינו ג"כ אכילה כדי שביעה הוא דאסור, אבל פחות מכדי שביעה אינו אסור, ואדה"ר לא אכל כדי שביעה, ונמצא שלא חטא באכילת עץ הדעת, ובזה כתב לפרש מה דאיתא במדרש (פרשה י"ט-כ) היא נתנה לי ואוכל, אכלתי לא נאמר אלא ואוכל, אכלתי ואוכל עוד, ולהנ"ל א"ש דה"ק לא אכלתי כדי שביעה הימנו, אלא אכלתי ולא שבעתי והזקקתי לאכול עוד משאר מאכלים כדי שתשבע נפשי ונמצא שאין שום חטא בדבר עיי"ש.

ואיתא במסכת ברכות (דף כ"ג), דרש רב עזריא, זמנין אמר לה משמיה דר' אמי, וזמנין אמר לה משמיה דר' אסי, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע, כתוב בתורתך, אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד, והלא אתה נושא פנים לישראל, דכתיב ישא ה' פניו אליך, אמר להם, וכי לא אשא פנים לישראל, שכתבתי להם בתורה ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך, והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה (עד כזית לר"מ עד כביצה לר' יהודה, דתנן לקמן (דף מ"ה). עד כמה מזמנין, ר"מ אומר עד כזית, ר' יהודה אומר עד כביצה) עיי"ש.

וכתב בספר יציב פתגם (פ' בחוקותי) לבאר דברי הגמרא, דקושת המלאכים היתה למה אתה נושא פנים לישראל ונותן להם שלום כדכתיב ונתתי שלום בארץ וישבתם לבטח בארצכם, והלא זה רק אם בחוקותי תלכו ואת מצותי תשמורו, והם אינם עוסקים כל כך בתורה ובמצוות יחדיו יהיו תמים, אך י"ל דזה תליא בפלוגתא דר' יאשיה ור' יונתן במסכת ב"מ (דף צ"ד), אם בעינן קרא לחלק ועד שלא יפרש הכתוב אמרינן דשניהם במשמע, או אינו משמע שניהם אלא כל אחד בפני עצמו, דטענת המלאכים צודקת רק אי בעינן קרא לחלק דאז מפרשינן אם בחוקותי תלכו ואת מצותי תשמרו היינו תורה וגם מצוות, אבל אי לא בעינן קרא לחלק אז נוכל לפרש אם בחוקותי תלכו או את מצותי תשמרו, ובשביל חד מיניה ונתתי שלום בארץ.

ג) עוי"ל, דבספר שמנה לחמו בדרוש לשבת (פ"ד טעם ה) הביא הטעם מה שנתן הקב"ה המן לבני ישראל במדבר, דע"י המן היה עדות לישראל לסתור טענת האומות שאמרו על ישראל אם בגופן שלטו בנשותיהם לא כש"כ, ולכן נתן להם הקב"ה מלחמו היינו לחם אבירים דהוא המן, ומלחם אביה היא תאכל, ואם ח"ו היה נתחלל קדושתם, היו אסורים לאכול המן דהיה לו קדושת תרומה, ולכן איתא במסכת יומא (דף ע"ה). עה"פ והוא כזרע גד לבן, שהיה מלביץ עונותיהם של ישראל, ר"ל דע"י המן נתלבן עונותיהם שלא יכלו האומות העולם למצוא עון זה על ישראל לומר אם בגופן שלטו עיי"ש.

ולכאורה לפי"מ שהביא בספר מתת יה פרשת בא (דף כ"ה) בשם היד יוסף, דהרכוש גדול היתה כמו שמצינו שנתן אבימלך לשרה כסף וזהב, ואמר לה הנה לך כסות עינים, פי' לכסות עיניהם האומרים דמאבימלך נתעברה שרה ולאחר שהתעולל בה החזירה, אבל עכשיו שהוצרכתי לבזבו ממון כל כך לפייסן, יהיו יודעין שע"כ תחזרתיו וע"י נס, וא"כ במצרים נמי הרי שהיו אומות העולם אומרים מה הן מתיחסין אלו, אם בגופם שלטו בנשותיהם לא כש"כ, לכך נתן להן רכוש גדול עיי"ש, וכיון דכבר בטלה מה שאמרו אם בגופן שלטו בנשותיהם לא שלטו, למה הוצרכו לנתנת המן.

אך י"ל, דאיתא במסכת סנהדרין (דף צ"א), במעשה דבני מצרים שבאו לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון, ואמרו תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו, והשיב להם גביהא בן פסיסא תנו לנו שכר עבודה של ששים רבוא ששיעבדתם במצרים וכו' עיי"ש, הרי מזה דרוש מצרים הגיע להם עבור קושי השעבוד, ולפי"ז י"ל דהוצרכו לנתנת המן כדי שהאומות העולם לא יאמרו אם בגופן שלטו בנשותיהם לא כל שכן.

אך י"ל, עפימש"כ בספר שארית יעקב (פרשת תבא), דזה אי קושי השעבוד משלים הזמן תליא אי ס"ל לחלק צריך קרא או לא צריך קרא, דהגזירה היתה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, א"כ אי ס"ל לחלק לא צריך קרא, י"ל דעבדות או עינוי קאמר, וקושי השעבוד לא הוי בכלל הגזירה, אבל אי ס"ל לחלק צריך קרא, א"כ הגזירה היתה עבדות ועינוי, וקושי השעבוד הוא בכלל הגזירה עיי"ש.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל לחלק לא צריך קרא, א"כ קושי השעבוד לא היה בכלל הגזירה, ולפי"ז י"ל דשכר העבודה הוא עבור קושי השעבוד, והוצרכו לנתנת המן כדי שלא יאמרו אם בגופן שלטו בנשותיהם לא כל שכן, משא"כ אי ס"ל לחלק צריך קרא, א"כ קושי השעבוד הוא בכלל הגזירה, ושכר העבודה הוא כדי שהאומות העולם לא יאמרו אם בגופן שלטו בנשותיהם לא כל שכן.

דנהי דהוא מתכוון למצוה ואינו מתכוון להנאתו מכל מקום אסור, משא"כ אי ס"ל דבר שאין מתכוון מותר, ע"כ כיון דאיהו למצוה מתכוון ולא להנאת גוסו, אמרינן גם בהנאת הגוף בהדי מצוה דלאו ליהנות ניתנו עכ"ד.

ובספר אגלי טל (בהקדמה) כתב, דלכן ס"ל לר"ש דדבר שאין מתכוין מותר, דס"ל דאזלינן בתר המחשבה, וכיון שאין מחשבתו על המלאכה שרי, וזה אי מצות צריכות כוונה או אין צריכות כוונה תלוי בפלוגתא אי דבר שאין מתכוון אסור או מותר, דר' שמעון ס"ל דבר שאין מתכוון מותר דאזלינן בתר כוונה, ולכן גבי מצוה נמי יסבור דמצות צריכות כוונה, משא"כ ר' יהודה דס"ל דבר שאין מתכוון אסור דאזלינן בתר מעשה, יסבור לגבי מצות דמצות אין צריכות כוונה עיי"ש.

ובספר כלי חמדה פרשת מקץ (אות ג) הביא מה ששמע כיוצ"ב מהרה"ק מאלכסנדר זצ"ל, דמה"ט שיטת הזוה"ק להחמיר מאוד בענין הכוונה, דמצוה בלי כוונה אינה כלום וכיוצ"ב, משום דרשב"י אזיל לשיטתו בש"ס דס"ל דבר שאין מתכוין מותר, ומה"ט ס"ל לר"ש במסכת מכות (דף י"ז) דכל שהוא למכות עיי"ש, וביאר הריטב"א שהוא מטעם אחשביה עיי"ש.

וכבר נתחבטו בה כל חכמי לב לבאר התמיה הנשגבה על אדם הראשון יציר כפיו של הקב"ה, שנצטווה על מצוה קלה אחת בלבד, מפרי העץ אשר בתוך הגן לא תאכלו, והיתכן שלא עמד בה ועבר על מאמר פי ה' ואכל מעץ הדעת, וידידי הרה"ח מוהר"ר שלמה יעקב געלבמאן ע"ה אמר לי בשם הרה"ק ר' שמעון מלעלוב זי"ע, דאיתא בשבת (פ"ח) דכשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא, אמרו לפניו וכו' מה אנוש כי תזכרנו וגו' תנה הדרך על השמים וכו' אך משה אמר להם כלום יצה"ר יש לכם וכו'. וכתבו המפרשים דטענתם היתה שהתורה תנתן להם מכח דינא דבר מצרא דכיון דהשראת השכינה הוא בגבהי מרומים ע"כ יש להם דין מצרנים וזוכים בהתורה עפ"י שורת הדין, [עיינן בבב"י במאמרים לחג השבועות (מ"ב אות י"ט)], והטעם דלא קבלו המלאכים את התורה, משום שאין להמלאכים יצר הרע, והיצה"ר בא לו לאדה"ר כשאכל מעץ הדעת כמש"כ רש"י ז"ל (פרשה ב-כ"ח) עה"פ ולא יתבששו וז"ל, שלא היו יודעים דרך צניעות להבחין בין טוב לרע ואעפ"י שנתנה בו דעה לקרות שמות לא נתן בו יצר הרע עד אכלו מן העץ ונכנס בו יצר הרע וידע מה בין טוב לרע עכ"ל, ולכן אכל מעץ הדעת כדי שע"ז יקבלו ישראל את התורה ולא המלאכים עכ"ד.

ובספר אשד הנחלים נחל איתן (דף י"ח) כתב, דהמלאכים באו בטענה תנה הדרך על השמים, מפני שהם נבראו בשני וישראל נבראו בששי, והשיב להם הקב"ה, דבני ישראל היו במחשבה תחילה להבראות קודם כל מעשי בראשית, ולכן ניתן התורה לישראל משום דאזלינן בתר מחשבה עיי"ש.

והנה הפרי מגדים (אור"ח סי' ר"י בא"א סק"א) נסתפק, באכל עד ששבע אף שאכל מעט מעט וביותר מכדי אכילת פרס, אם חייב בברכת המזון מה"ת, דעכ"פ ושבעת קרינן ביה, ד"ל דרק באכילת כזית אמרינן דיותר כדי אכילת פרס אין מצטרף עיי"ש, והובא במשנה ברורה (שם סק"א), ובשער הציון ביאר דספיקת הפמ"ג היא דאפשר דאף שיש כדי שביעה וקרינן ביה ושבעת, מ"מ ואכלת ג"כ בעינן וכשאינו בכדי אכילת פרס לא מיקרי אכילה עיי"ש, ומקור ספיקו של הפמ"ג לכאורה היא בקרא ואכלת ושבעת, אם בעינן תרווייהו אכילה וגם שביעה, או דאו או קאמר ובשביעה סגי אף בלא אכילה, ולפי"ז יש לנו לומר דגם אכילה בלבד בלא שביעה סגי לחייבו מה"ת, ועיין במג"א (סי' קצ"ז סק"ב), וי"ל דתליא בפלוגתת דר' יאשיה ור' יונתן הנ"ל אי בעינן קרא לחלק, דאי בעינן קרא לחלק דרשינן ואכלת ושבעת שניהם יחד, ואי לא בעינן קרא לחלק, אז מפרשינן ואכלת או ושבעת, שבחדא מינייהו יש חיוב דאורייתא לברכת המזון.

ומעתה מבואר תשובת השי"ת, אני אמרתי ואכלת ושבעת שצריך אכילה ושביעה, והם מדקדקין על עצמם לפרש הקרא דאו או קאמר אכילה או שביעה, וגם בשיעור אכילה בכזית אף בלא שביעה מברכים ברכת המזון, דלא בעינן קרא לחלק, ולכן אשא להם פנים להריק עליהם ברכות האמורות בתורה כיון שעכ"פ מקיימים במקצת או בחוקותי או במצותי עכ"ד. מבואר מזה, דזה דבעינן אכילה שיש בה שביעה תליא אי ס"ל לחלק צריך קרא או לא, דאי ס"ל לחלק צריך קרא דרשינן ואכלת ושבעת ובעינן אכילה שיש בה כדי שביעה, משא"כ אי ס"ל לחלק לא צריך קרא אז מפרשינן או ואכלת או ושבעת, ובחדא מינייהו יש חיוב לברכת המזון.

ובזה יבואר המדרש, ויאכלך את המן והטעם דהמן היה עדות לישראל לסתור טענת האומות אם בגופן שלטו בנשותיהם לא כש"כ, ולפי"ז ע"כ דהרכוש גדול היתה בשביל קושי השעבוד, דקושי השעבוד לא היה בכלל הגזירה, דס"ל לחלק לא צריך קרא, מפרשינן או ואכלת או ושבעת, ובחדא מינייהו יש חיוב לברכת המזון, ולא בעינן אכילה שיש בה כדי שביעה, ולפי"ז לא היה אמתלא לאדה"ר דסבר דבעינן אכילה שיש בה כדי שביעה, ושפיר י"ל דהיא כבתה נרו של עולם, ולכן מכאן דהנשים מדליקות נרות בשבת ודו"ק.

ד) עוי"ל עפ"י הנ"ל, דלכאורה היאך הותר להם אכילת המן כיון דהיה יורד מן השמים בדרך נס ואסור ליהנות ממעשה ניסים, וע"כ כיון דהוה לצורך מצוה אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, ואף היכא דאיכא הנאת הגוף, אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו. ובשו"ת חסד לאברהם חאו"ח (סי' נ"ז) כתב, דזה אי בהנאת הגוף בהדי מצוה אי שרי, תליא בפלוגתא אי ס"ל דבר שאין מתכוון מותר או אסור, דלמ"ד דבר שאין מתכוון אסור, לדידיה י"ל דבהנאת הגוף בהדי מצוה לא אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו,

בגימטריא שית מאה וחד סרי (והיינו דכתיב תורה צוה לנו משה), אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (הרי שית מאה ותלסירי) עיי"ש.

ובספר בית ישראל על תרי"ג מצות מצוה כ"א (דף ע"ד ע"ג מדפח"ס) הקשה, דלרב אשי דאמר דיקדש הוה עשה, א"כ יש יתר אחת על מנין תרי"ג, וכקושית התוס' במסכת סוטה (דף ג.) ד"ה ר' ישמעאל, גבי מחלוקת ר"ע ור"י אם לה יטמא, וקנא את אשתו, לעולם בהם תעבודו אם הנך ג' הוה רשות או חובה עכ"ק.

ובחידושונו לפרשת לך (שנת תשס"ד) כתבנו ליישב, דהנה הראשונים נחלקו אי מצות תפלה הוא מה"ת או מדרבנן, דהרמב"ם בהל' תפלה (פ"א-ה"א) כתב, מ"ע מה"ת להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלקיכם, מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם, אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה, וכ"כ בספר המצות (מ"ע ה) עיי"ש, והרמב"ן בהשגות (ס) האריך טובא וחולק וס"ל דתפלה הוא רק מדרבנן עיי"ש, ולפי"ז י"ל דרב אשי ס"ל כהרמב"ן דהקרא ולעבדו בכל לבבכם אסמכתא בעלמא הוא, ומצות תפלה ל"ה בכלל התרי"ג מצות, ולכן צריך לומר דיקדש הוה עשה, דבכך יהיו נשלמין מנין התרי"ג מצות עכ"ד.

והגרי"ע בספרו לקח טוב (כלל ג), ובספר עין פנים לתורה (אופן ד') כתב, דבאיסורי אכילה איכא לאו נוסף, לפי"מ דאיתא במסכת ע"ז (דף ס"ז), ר' יהודה אומר משום ר"מ, מנין לכל איסורין שבתורה שמצטרפין זה עם זה, ת"ל לא תאכל כל תועבה כל שתיעבתי לך הרי הוא בכל תאכל עיי"ש, מבואר מזה דהלאו דלא תאכל כל תועבה הוא לאו כולל על כל המאכלות אסורות שנאסרו כבר כל אחד מהם בלאו הפרטי שבו, ומלבד הלאו הפרטי כתבה התורה לאו כולל לכולם, ואמרה כל שתיעבתי לך ר"ל כל שאסרתיו לך לאכילה, אני מזהיר אותך עוד הפעם שלא תאכלנו, ומכח הלאו הזה הכולל כל מאכלות האסורות יחד, הם מצטרפין זה עם זה לר"מ, ולפי"ז איכא באיסורי אכילה שני לאוין, הלאו הפרטי שבו והלאו דלא תאכל כל תועבה הכולל כולם, ולפי"ז בכל איסורי אכילה לא שייך לומר עשה דוחה ל"ת כיון דאיכא תרי לאוין עיי"ש, ולפי"ז ל"ש לומר כאן עשה דוחה ל"ת, כיון דאיכא שני לאוין דהלא הוה איסור אכילה. עיי"ש.

ומעתה מבואר כוונת הברייתא, היה ר' מאיר אומר, דר' מאיר לשיטתו דס"ל דבכל איסורין שבתורה איכא לאו דלא תאכל כל תועבה, ומעתה י"ל דלכן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת גבי קדשים פסולים, משום דאין עשה דוחה שני לאוין, ולא צריכין לומר דיקדש עשה הוא, וי"ל דתפלה הוא מה"ת, ומעתה י"ל דחייב מאה ברכות בכל יום הוא מה"ת, ולזה היה אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ובזה יבואר המדרש, ויענך וירעיבך ויאכילך את המן, אע"ג דהוה מעשה נסים, מ"מ אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, ואף היכא דאיכא הנאת הגוף, אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, דס"ל דבר שאין מתכוון מותר, וס"ל דאזלינן בתר המחשבה, ומה"ט ניתנה לישראל ולא להמלאכים, ומעתה אין לאדה"ר אמתלא דאכל מעץ הדעת כדי שהמלאכים לא יקבלו את התורה, ונמצא דחווה גרמה לחטא אכילת עץ הדעת, ומעתה עליה לתקן הדבר על ידי הדלקת נרות, מכאן שהנשים מדליקין נרות בשבת ודו"ק.

ועתה ישראל מה ה' אלקיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' אלקיך וללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך: ואיתא במנחות (דף מ"ג:) תניא, היה ר' מאיר אומר, חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך (אל תקרי מה אלא מאה) עיי"ש, ובספר חוט המשולש דרכו בקודש לפרש בכל מקום שנאמר כהאי לישנא היה ר' פלוני אומר שהמכוון בזה דדוקא הוא לשיטתו היה אומר כך, ועיין בספר יציב פתגם (בפרשתן) מש"כ בזה.

והנבס"ד, עפ"ימש"כ בספר יציב פתגם (בפרשתן), דהמפרשים נחלקו ביסוד החיוב שלמדו מכאן לברך מאה ברכות בכל יום, אם הוא דרשה גמורה וזה מן התורה, או אינו דהקרא הוא אסמכתא בעלמא והחיוב מאה ברכות אינו רק מדרבנן, ויש לתלות הדבר בחובת התפלה בכל יום שנחלקו בה הראשונים אם הוא מה"ת או מדרבנן, דאי נימא דיש שורש לחיוב תפלה מה"ת, אז י"ל דגם חיוב מאה ברכות הוא מה"ת, משא"כ אי ס"ל דחיוב התפלה אינו אלא מדרבנן, אז לא מסתבר לומר שיהא חיוב מה"ת לברך מאה ברכות בעוד שאין חיוב תפלה כלל מה"ת עכ"ד.

ואיתא במסכת זבחים (דף צ"ז), ת"ר כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע, ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, יקדש להיות כמוה, הא כיצד, אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה [ונפירוש"י (פסחים דף מ"ה). בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת יקדש להיות כמוה, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לכולעת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה כחומר החטאת שנבלע בה לפנים מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד], ופריך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) וניתיה עשה (דואכלו אותם דכשירה) ולידחי את ל"ת (דלא תאכל דפסולה), ומשני, אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, רב אשי אמר יקדש הוה עשה ואין עשה דוחה ל"ת ועשה עיי"ש.

ואיתא במסכת מכות (דף כ"ג:), דרש ר' שמלאי, שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמשה לאוין כמנין ימות החמה (שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור), ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איבריו של אדם (דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה), אמר רב המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו משה מורשה, תורה